

Debiuty naukowe

Dominika Kasprowicz

W kierunku edukacji międzykulturowej. Propozycje dla kierunku politologia

Spojrzenie globalne, które dzięki przemianom ostatniej dekady stało się również udziałem dużej części polskiego społeczeństwa, sprawiło, że „kulturowa mapa świata stała się bardziej złożona, bo granice państw i granice kultur nakładają się na siebie, lecz nie są zbieżne”¹. Postępująca utrata kontroli państwa nad przepływem kapitału i ludzi implikuje wzmocnienie się mniejszości regionalnych, etnicznych czy indygenicznym przy jednocześnie budzącym się przekonaniu o nieprzystawalności dotychczasowych rozwiązań instytucjonalnych w stosunku do realiów życia w społeczeństwie wielokulturowym. Edukacja międzykulturowa – do niedawna w Polsce traktowana jako ciekawostka pedagogiczna i kojarzona jedynie z programami realizowanymi na obszarach przygranicznych – nabiera w tym kontekście z roku na rok coraz większego znaczenia.

O ile dotychczasowa analiza rozwiązań prawnych i organizacyjnych z racji homogeniczności polskiego społeczeństwa miała ograniczony zasięg – obecne pytania o możliwość pokojowej konwergencji kultur w skali globalnej oraz praktyczne rozwiązania dla obywatela społeczeństwa multietnicznego wymagają odpowiedzi kompleksowej. Wydaje się zasadne odniesienie do praktykowanych w takich krajach jak Wielka Brytania czy Kanada metod edukacyjnych, mających na celu umożliwienie „pokojowego współistnienia kultur”. Nie wolno jednocześnie zapominać, że dla Polaków dylematy wielokulturowości stanowią *novum* – dopiero początek lat 90. przyniósł zwiększenie się liczby osób wjeżdżających i wyjeżdżających do Polski. „Geopolityczne położenie naszego państwa sprawiło, że Polska stała się nowym punktem na szlakach tranzytowych dla osób uciekających dalej na zachód. Dzięki reformom gospodarczym zyskała na atrakcyjności dla ewentualnych migrantów, głównie ekonomicznych i głównie z byłego ZSRR”². Również początek napływu uchodźców do

¹ J.J. Smolicz, *Globalizacja, suwerenność państwowa i wielokulturowość*, [w:] A. Borowiak, P. Szarota, red., *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*, Warszawa 2004, s. 25.

² J. Hryniewiecka, *Uchodźcy w Polsce*, Toruń 2005, s. 182.

Polski (deportacja ze Szwecji do Polski grupy 600 uciekinierów z Azji i Afryki) to lata 90. Kolejna dekada przyniosła nowe wyzwania, jak chociażby kształtowania przez Polskę spójnej z unijną polityki migracyjnej, otwarcie rynków pracy, ale także wzrost udziału społeczeństwa w globalnej wymianie informacji za pośrednictwem WWW (Word Wide Web).

Te wyzwania w mniej lub bardziej uświadomiony sposób rodzą pytania dotyczące wielokulturowości. Dlatego potrzeba posiadania wiedzy na temat działań w grupach zróżnicowanych kulturowo, oparta na informacjach z zakresu historii, socjologii czy psychologii, staje się palącą potrzebą. A opracowanie powszechnego *curriculum* wyzwaniem dla twórców systemu edukacyjnego.

Spółeczeństwa Unii Europejskiej stają się coraz bardziej zróżnicowane kulturowo i jednocześnie połączone ze sobą, co jest rezultatem procesu globalizacji i nowych technologii komunikacyjnych oraz migracji w ramach jednego rynku. Fakty te stanowią podstawę do rozwoju międzykulturowego zrozumienia i szacunku oraz retrospekcji i zmian w procesie aktywnego uczestniczenia w społeczeństwie obywatelskim. Jednocześnie wzrasta potrzeba głębszego rozumienia idei tożsamości europejskiej spośród samych obywateli³.

Koncepcje uczenia się międzykulturowego realizowane na wszystkich poziomach edukacji mają dostarczyć nam narzędzi, które umożliwią świadome egzystowanie w społeczeństwie globalnym przy jednoczesnym zachowaniu własnej tożsamości. Według Ewy Cudnowskiej, edukacja międzykulturowa, kładąc szczególny nacisk na niepowtarzalność jednostki ludzkiej, podkreśla prawo grup do alternatywnego stylu życia, a polega przede wszystkim na:

- budzeniu potrzeb nawyku prowadzenia dialogu,
- kształtowaniu rozumienia odmienności kulturowych – od subkultur we własnej społeczności aż po kultury odległych społeczeństw,
- przygotowaniu do interakcji z przedstawicielami innych kultur,
- wzmacnianiu własnej tożsamości kulturowej⁴.

W systemie źródeł prawa Unii Europejskiej edukacja międzykulturowa jest traktowana jako jeden z priorytetowych celów specjalnych programów edukacyjnych. Brak bezpośrednich regulacji prawnych w tej dziedzinie spowodowany jest umiejscowieniem edukacji jako jednej z polityk wspólnotowych, to znaczy takich poczynań, które nie ingerując w sprawy pozostające w wyłącznej kompetencji państwa członkowskiego, mają wspierać wszystkie działania podejmowane na poziomie europejskim, a także działania realizowane indywidualnie w krajach członkowskich, jeśli służą osiągnięciu wspólnego celu. W sprawach oświaty i kształcenia unika się standaryzacji przepisów i harmonizacji prawa, stosując jedynie zalecenia dla zainteresowanych państw. Definiując cele strategiczne dla przekształceń systemów edukacji i szkolenia, podkreślono, że konieczność zmian systemowych w związku z wyzwaniami stawianymi przez globalizację oraz budowanie europejskiego społeczeństwa wiedzy wymaga działań wykraczających poza specyficzne dla edukacji, a także nakłada na te systemy większą odpowiedzialność wobec społeczeństwa.

³ A. Cudnowska, *Dialog kultur*, „Edukacja i Dialog” 1995, nr 10 (73), s. 76.

⁴ Tamże.

Systemy edukacji odgrywają ważną rolę w budowaniu spójności społecznej, zapobiegają dyskryminacji, marginalizacji, rasizmowi i ksenofobii, sprzyjają szerzeniu zasad tolerancji i poszanowania praw człowieka. Są to podstawowe wartości podzielane przez społeczeństwa europejskie. Oczekiwania społeczne wobec systemów edukacji i szkolenia dotyczą zarówno przygotowania Europejczyków do życia zawodowego, jak i wyposażenia ich w umiejętności osobistego rozwoju, a więc umożliwienia lepszego życia oraz bycia aktywnymi obywatelami demokratycznych społeczeństw szanujących różnorodność kulturową i językową⁵.

Strategia Lizbońska z kolei stwarza wspólne dla europejskich systemów edukacji i szkolenia cele: poprawę jakości i efektywności systemów edukacji w Unii Europejskiej, ułatwienie powszechnego dostępu do systemów edukacji, otwarcie systemów edukacji na środowisko i świat. Zdają się więc uwzględniać rosnące zróżnicowanie społeczeństw. Za kluczowe kompetencje w Europie uznaje się czytanie, pisanie i liczenie (podstawowe) oraz m.in. komunikację, rozwiązywanie problemów, pracę zespołową (generyczne), ciekawość, szacunek do samego siebie, odpowiedzialność (osobowe), umiejętność rozwijania i utrzymywania kontaktów, świadome działanie oraz poszanowanie innych kultur i tradycji (społeczne).

Zgadając się z cytowaną wyżej M. Mazińską oraz wynosząc doświadczenia z pracy z młodzieżą przy tworzeniu projektów prezentujących mniejszości etniczne naszego kraju⁶, przeprowadziłam w czerwcu 2005 roku badania wśród studentów kierunku politologia Akademii Pedagogicznej w Krakowie.

Za wyborem tej właśnie grupy jako źródła informacji przemawiał fakt, że szczególne zjawisko, którym jest życie w społeczności wielu kultur, już stało się faktem; od kilku lat systematycznie wzrasta udział polskich uczelni w międzynarodowej wymianie studentów, zwłaszcza od chwili przystąpienia naszego kraju do programu Socrates-Erasmus. Choć to tylko jeden z wielu przejawów funkcjonowania młodych ludzi w środowiskach wielokulturowych, wydaje się być jak najbardziej trafnym przykładem otwarcia środowiska akademickiego na Europę i świat. Woluntarystyczny charakter tych działań i idący z tym w parze wyraźny wzrost wskaźników pozwala na wniosek, że „ciekawość świata” realizowana w praktyce legitymizuje wprowadzenie treści międzykulturowych jako potrzebnych do świadomego funkcjonowania w otaczającej nas rzeczywistości. Dodatkowo za wyborem przemawiał fakt, że w świetle badań „Polacy, którzy opowiadają się za pełną otwartością kraju [...], to ludzie młodzi, wykształceni, stosunkowo zamożni”⁷.

Wybór tego kierunku studiów jako obszaru badań nie był przypadkowy. Jego swoista unikalność wynika z połączenia aspektów teoretycznej analizy zagadnień społeczno-polityczno-ekonomicznych z przygotowaniem pedagogicznym. Studenci

⁵ M. Mazińska, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, Warszawa 2004, s. 24.

⁶ Autorka pracowała w latach 2000–2002 jako wolontariusz przy realizacji projektu „Mniejszości na co dzień” prowadzonego przez Stowarzyszenie Willa Decjusza w Krakowie.

⁷ S. Łodziński, *Opinie i postawy mieszkańców Polski wobec migracji i cudzoziemców w świetle badań opinii publicznej*, Kancelaria Sejmu, Raport nr 200, Warszawa 2002, za: J. Hryniewiecka, *Uchodźcy w Polsce...*

w czasie 5-letnich studiów magisterskich nie tylko mają nabyć wiedzę z zakresu nauk politycznych, ale także przygotować się do nauczania we wszystkich typach szkół. Studia te mają pomóc w zrozumieniu przyczyn, przebiegu oraz skutków procesów społecznych i politycznych, a co najważniejsze, mają dostarczyć metod, za pomocą których tę wiedzę można zrealizować w praktyce. Mam na myśli zarówno praktykę życia zawodowego, jak i codziennego.

Część „politologiczna” studiów obejmuje zagadnienia z następujących dziedzin:

- teoria polityki,
- systemy polityczne oraz ich funkcjonowanie,
- ruchy i doktryny polityczne (historia i współczesność),
- współczesne stosunki międzynarodowe,
- polityki szczegółowe (np. gospodarcza, społeczna, ekologiczna itp.).

Natomiast pedagogiczna część studiów obejmuje: pedagogikę, psychologię ogólną, psychologię społeczną, komunikowanie społeczne, metodykę przedmiotu kierunkowego oraz praktyki pedagogiczne. Analiza programu studiów wskazała na duży obszar, który zawiera treści mieszczące się w szeroko rozumianej edukacji międzykulturowej; niewątpliwie zawierają je kursy psychologii, socjologii ogólnej, psychologii społecznej, socjologii struktur społecznych, religii i wyznań współczesnego świata, geografii politycznej, polityki społecznej, dydaktyki edukacji obywatelskiej, komunikowania społecznego, praw człowieka, prawa wspólnotowego, przemian cywilizacji współczesnej oraz podstaw negocjacji.

Kierunek politologia prowadzony na Akademii Pedagogicznej w Krakowie stanowi więc ciekawy przykład interdyscyplinarności, wynikający nie tylko z samej specyfiki politologii jako nauki, ale przede wszystkim połączenia tego obszaru wiedzy z równoczesnym kształceniem pod kątem nauczycielskim. Niezależnie od liczby studentów pragnących wykonywać ten zawód w przyszłości – treści pedagogiczne wprowadzane w czasie trwania studiów w sposób charakterystyczny profilują przyszłych absolwentów. Politolodzy o dodatkowym wykształceniu pedagogicznym, które ułatwiać ma zrozumienie problemów dotyczącymi edukacji współczesnego człowieka, kształtować umiejętności rozwiązywania problemów teoretycznych i praktycznych dotyczących środowisk wychowawczo-opiekuńczych i wyjaśniać mechanizmy funkcjonowania jednostki działającej w kontekście społecznym, stają się adekwatnym obiektem badań.

Weryfikację założeń miały przynieść badania przeprowadzone wśród wybranej losowo grupy 111 studentów studiów dziennych magisterskich. Objęcie badaniami takiej grupy nie pozwala co prawda na generalizację wyników, aczkolwiek daje okazję do obserwacji i pozwala na wyciągnięcie interesujących wniosków. Celem wypełnianego przez respondentów kwestionariusza ankiety było:

- określenie stopnia zainteresowania treściami związanymi z wielokulturowością,
- sprawdzenie znajomości wybranych zagadnień, dotyczących m.in. podstawowych aktów prawnych o ochronie praw mniejszości, działań organów państwowych mających na celu ochronę tych praw,

- ocena poziomu zaangażowania w bezpośrednie relacje z przedstawicielami grup mniejszościowych, przedsięwzięcia mające na celu promowanie wiedzy o grupach mniejszościowych Polski,
- zaznajomienie się z oceną obecnego stanu społeczeństwa polskiego w kontekście wielokulturowości,
- poznanie poziomu aktywności podejmowanych w celu samokształcenia, a mogących mieć wpływ na percepcję wiedzy z dziedziny wielokulturowości.

Rycina 1 przedstawia odpowiedź na pytanie o chęć poszerzenia swojej wiedzy w zakresie wielokulturowości. Tabela 1 oraz rycina 2 obrazują rozkład odpowiedzi na to pytanie na poszczególnych latach studiów.

Źródło: Badania własne

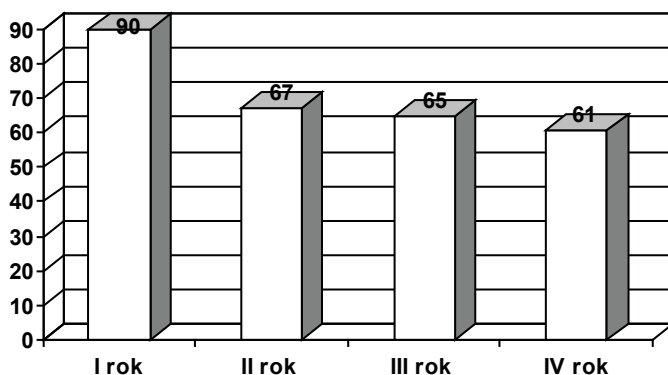
Ryc. 1. Procentowo wyrażone zapotrzebowanie na treści z dziedziny edukacji międzykulturowej wśród ogółu badanych

	razem	tak	%	nie	%
I rok	31	28	90	3	9
II rok	25	17	68	8	32
III rok	29	19	65	10	35
IV rok	26	16	61	10	39
Ogółem	111	80	72	31	28

Źródło: Badania własne

Tab. 1. Procentowe i nominalne wskaźniki deklarowanego zapotrzebowania na poszerzenie wiedzy w zakresie wielokulturowości wśród studentów lat I–IV

Analiza struktury odpowiedzi prowadzi do wniosku, że niezależnie od przytoczonych przykładów kursów, które wprowadzają zagadnienia związane z życiem w społeczeństwie wielu kultur, w czasie trwania studiów zapotrzebowanie na nie jest wciąż obecne i to w stopniu znaczącym. Rycina 2 przedstawia procent studentów poszczególnych lat pragnących poszerzyć swoją wiedzę na ten temat.

Źródło: Badania własne

Ryc. 2. Procent studentów wyrażających chęć poszerzenia swojej wiedzy w zakresie wielokulturowości

O ile zapotrzebowanie na tego typu informacje jest wysokie wśród studentów I roku, o tyle studenci lat II–IV wykazują takie zapotrzebowanie w stopniu porównywalnym; mamy tu do czynienia z zakłóceniami liniowości związku – analiza współzależności wykracza poza dane zawarte w przeprowadzonym kwestionariuszu ankiety, a co za tym idzie systematycznemu wzrostowi wartości zmiennej X (lata studiów) nie towarzyszy względnie stały wzrost wartości Y (procent chętnych do rozwijania wiedzy w zakresie międzykulturowości).

Oprócz głównego pytania, 111 respondentów wypełniając kwestionariusz dostarczyło dodatkowych informacji. I tak: 82 osoby wyjeżdżają za granicę, z czego 53% średnio raz do roku, najczęściej w celu turystycznym. 92 osoby uczą się języków obcych, co nie jest oczywiste w czasie trwania III i IV roku studiów, kiedy program nie przewiduje już lektoratów języków obcych (89% studentów III roku i 92% studentów IV roku). 82% pytanых zetknęło się z przedstawicielami grup mniejszościowych w naszym kraju, głównie grup etnicznych i religijnych. 64% pytanых twierdzi, że nawiązało z nimi bezpośredni kontakt. Tylko 18% respondentów brało udział w przedsięwzięciach mających na celu promowanie wiedzy o grupach mniejszościowych w naszym kraju. Wymienione zostały: Dzień Uchodźcy organizowany przez Amnesty International, Marsz Równości, Festiwal Kultury Żydowskiej na krakowskim Kazimierzu, koncerty i wystawy. 83 osoby potwierdziły znajomość międzynarodowych aktów prawnych dotyczących ochrony praw mniejszości. 71% pytanых wyraziło chęć poszerzenia swojej wiedzy w tym zakresie. Możemy wnioskować, że zawarte w programie studiów tematy, które zostały w tym artykule wymienione, nie tworzą kompleksowego kursu, który oprócz dostarczenia podstaw teoretycznych umożliwiłby wypracowanie metod skutecznego funkcjonowania w społeczeństwie wielu kultur.

Wśród koncepcji odnoszących się do praktycznego wymiaru wielokulturowości, a mogących stanowić pomoc w planowaniu i prowadzeniu szkoleń, należy wyróżnić

wykorzystywany model Bennetta, którego podstawę stanowi pojęcie „dyferencjacja” (zróżnicowanie) oraz założenia dotyczące tego, w jaki sposób człowiek rozwija w sobie umiejętność rozpoznawania różnic i życia z tymi różnicami. „Dyferencjacja” odnosi się zatem do dwóch zjawisk: po pierwsze, ludzie postrzegają tę samą rzecz w różny sposób, a po drugie, „kultury różnią się tym, w jaki sposób podtrzymują wzorce dyferencjacji czy światopoglądu”. Kultura bowiem wskazuje nam sposoby interpretowania rzeczywistości, a owa interpretacja świata czy światopogląd odróżnia od siebie kultury, zatem rozwijanie wrażliwości międzykulturowej oznacza w istocie uczenie się tego, jak rozpoznawać i radzić sobie z zasadniczymi różnicami między kulturami w postrzeganiu świata.

Warto również zwrócić uwagę na behawioralne komponenty kultury Edwarda T. i Mildred R. Hall⁸. Ta para autorów opracowała swój model kultury, przyjmując praktyczny punkt widzenia: autorzy chcieli przedstawić rzetelne wskazówki biznesmenom ze Stanów Zjednoczonych, którzy mieli wyjechać za granicę i tam pracować. W badaniach, obejmujących wiele pogłębionych wywiadów swobodnych z ludźmi wywodzącymi się z różnych kultur, z którymi amerykańscy biznesmeni mieli współpracować, skoncentrowali się na tych – niekiedy subtelnych – różnicach, które zwykle wyjaśniały konflikty w komunikacji międzykulturowej. Na podstawie przeprowadzonych badań opracowali kilka wymiarów różnic międzykulturowych. Wszystkie były związane z wzorcami komunikacji, z przestrzenią lub czasem.

Olbrzymi wkład w zrozumienie i rozwiązywanie konfliktów występujących w grupach zróżnicowanych kulturowo wniosła praca Geerta Hofstede, który zredukował różnice kulturowe do czterech podstawowych wymiarów. Stwierdził też, że wszystkie pozostałe różnice można zaklasyfikować do jednego lub kilku z tych czterech podstawowych wymiarów. Wyodrębnione wymiary określił jako: dystans władzy, indywidualizm/kolektywizm, męskość/kobiecość i unikanie niepewności. Po przeprowadzeniu dodatkowych badań dodał wymiar nazwany „orientacją czasową”. Opis proponowanych pięciu wymiarów może też czasem powodować niebezpieczeństwo pośredniego oceniania pewnych kultur jako „lepszych” od innych. Jednak wielu czytelnikom intuicyjnie wydaje się, że pięć wymiarów modelu bardzo trafnie charakteryzuje poszczególne społeczeństwa. Okazują się one bardzo często zasadniczymi przyczynami różnic kulturowych, a tym samym pomagają zrozumieć konflikt między jednostkami czy grupami z różnych środowisk kulturowych. Wymiary Hofstede’a są przydatne również dlatego, że stanowią dla nas pewne punkty odniesienia, gdy próbujemy analizować różne konteksty, w których żyjemy (naszą „kulturę” studencką, „kulturę” naszej rodziny i przyjaciół, obszarów wiejskich i miejskich itp.), pozwalają głębiej wejrzeć w to, w jakim stopniu tworzymy kolejne stereotypy A, jeżeli chcemy pełnić rolę mediatorów w konflikcie kulturowym – czy powinniśmy i czy możemy zająć neutralne stanowisko.

Przytoczone koncepcje powinny znaleźć zastosowanie przy tworzeniu kompleksowego kursu w ramach studiów politologicznych, co wydaje się być działaniem

⁸ E.T. Hall, M.R. Hall, *Understanding cultural differences: keys to success in West Germany, France and the United States*, Yarmouth, Maine 1990.

wychodzącym naprzeciw zapotrzebowaniu studentów, świadomych nowych problemów natury geopolitycznej współczesnego świata. Zarówno treści jak i zastosowane metody powinny podkreślać ważną rolę procesu oświatowo-wychowawczego w pozbywaniu się wyższości rasowych i kulturowych czy uprzedzeń, w znoszeniu barier, w akceptacji inności.

Bazując na programie przedmiotu *Stosunki narodowościowe współczesnego świata* stworzonego przez prof. dr hab. Tadeusza Fałęckiego⁹, którego celem jest zapoznanie słuchaczy z obrazem etnolingwistycznym współczesnego świata, przyswojenie podstawowych wiadomości o źródłach i przejawach najważniejszych współczesnych konfliktów na tle narodowościowym i kulturowym oraz zmiany świadomości narodowej, procesów asymilacyjnych i ich rodzajów, a także uprawnień mniejszości narodowych, chcę przedstawić propozycję praktycznych zajęć fakultatywnych.

15-godzinny kurs obejmować ma cztery grupy zagadnień:

- warszaty mające na celu stworzenie w grupie dobrej atmosfery, rozwinięcie posiadanych przez uczestników umiejętności pracy zespołowej,
- ćwiczenia wskazujące na sposoby postrzegania osób wywodzących się z innych grup społecznych; innego wyznania, rasy itd.,
- ćwiczenia mające na celu poznanie psychologicznych mechanizmów leżących u podstaw postaw, takich jak wykluczenie, marginalizacja czy dyskryminacja,
- ćwiczenia motywujące do podjęcia współpracy grupach zróżnicowanych etnicznie, kulturowo itd.

Wymienione zadania mają być realizowane przy pomocy aktywizujących metod dydaktycznych, takich jak **drzewo decyzyjne** (metoda ta służyć ma rozwijaniu umiejętności podejmowania decyzji z pełną świadomością skutków, które może ona przynieść), **analizy argumentów „za” i „przeciw”** (metoda ta w formie debaty pozwala na rozpatrzenie dowolnej kwestii w przyjazny sposób, na spojrzenie na ten sam problem z różnych punktów widzenia), **elementów dramy** zwanej inaczej „wchodzeniem w rolę” (umożliwiającej ujęcie treści kształcenia w powiązaniu z przeżyciami i doświadczeniami), **dyskusji punktowanej** (przyzwyczajającej do prowadzenia dyskusji w sposób kulturalny, bez przerywania wypowiedzi, obrażania czy monopolizowania dyskusji).

Życie w społeczeństwie wielokulturowym stało się faktem. Realizowane do tej pory w Polsce głównie na obszarach przygranicznych projekty skierowane do środowisk z dużym udziałem mniejszości narodowych stają się niewystarczające. Należy wyjść naprzeciw oczekiwaniom grup mającym dzięki zwiększonej mobilności społecznej czy środkom masowego przekazu styczność z tematyką wielokulturowości. Kształtowanie postawy tolerancji i umiejętności dialogu jest jedynym sposobem usunięcia ze społeczeństw europejskich poczucia ksenofobii i agresji w stosunku do „obcych”. Te postawy i umiejętności należy kształtować na poziomie indywidualnym – zainteresowanie tematem współżycia w społeczeństwie wielu kultur wśród studentów politologii – jednoznacznie potwierdzają te tezę.

⁹ T. Fałęcki, *Plany i programy studiów w roku akademickim 2004/2005*, Akademia Pedagogiczna im. KEN, Kraków 2004.

Towards multicultural education. Proposals for the Political Science faculty

Abstract

The aim of this article is to present the idea of Multicultural Education considered as a transformative movement in education, which produces critically thinking, socially active members of society, a movement which calls for new attitudes, new approaches, and a new dedication to laying the foundation for the transformation of the society. What is crucial in understanding multicultural education is the revision of three basic theories of communication in plural societies – the author presents Bennett’s concept of *diversity*, Mildred and Edward Hall’s *behavioral components of culture* and Geert Hofstede’s *dimensions of culture*.

In respect of revision of the political science curriculum and conducted research, the author also sets out a concept of a faculty to be introduced for Political Science students.